

Rosta Kosztasz

A vita minimuma

Az európai filozófiatörténet vélhetőleg első „metavitájában” a beszélgetőpartnerek megszoktják eszmecseréjüket a tárgyról és a vita mikéntje kapcsán próbálnak egyezsége jutni: Szókratész a rövid, kérdés-felelet formájában lezajló beszélgetést preferálja, mely jól definiált proпозиciókat, illetve ezek logikai térképét eredményezi, míg Prótagorasz szíve szerint inkább bemutató beszédek versenyében venne részt, melyben a nyelv nem reprezentacionalista, hanem tropikus/metaforikus, és nagyobb, kumulatív egységeket alkot, mint a proпозиciók.¹ A tét tehát nem pusztán annyi, hogy milyen hosszan fejthessék ki álláspontjukat a felek, hanem hogy a gondolkodás két, nehezen összeegyeztethető útja közül melyiket használják. A választás valaki számára mindenképpen komoly veszteséggel jár: Szókratész rögtön deklarálja, hogy beszédek tartására képtelen, s a vita felfüggesztését helyezi kilátásba, míg Prótagorasz arra mutat rá, hogy leghatékonyabb fegyvere feladása egyrészt implauzibilis, másrészt vélhetőleg saját vereségéhez vezethet. A patthelyzetet – meglepő módon – a diszkurzív közösség tagjai képesek feloldani úgy, hogy egyrészt (i.) nyomást gyakorolnak a felekre a megegyezés és a folytatás érdekében, másrészt (ii.) javaslatot tesznek a kompromisszumra, illetve (iii.) a felek egymás iránt tanúsított viszonyára.² A kompromisszum (ii.) egy furcsa hibridet, egy költemény közös elemzését eredményezi, mely a kölcsönös, baráti jóindulat (iii.) Prodikosz által javasolt elvén alapulhat.³ A diszkurzív közösségnek tehát moderáló (hogyan ne viselkedjünk egy vitában) és normatív (milyen közös szabályok mentén vitázzunk) szerepe van. E példa legfontosabb elemének ugyanakkor a közösség által kifejtett nyomást (i.) tartom: Plátón jól szemlélteti, hogy a civakodást felváltó civilizált vitának az a kulcsa, hogy a diszkurzív közösség rászorítsa tagjait arra, hogy a játékszabályok egy halmazát, vagyis a vitához szükséges minimumot betartsák. Jó okunk van azt feltételezni, hogy a példában megismert vita e külső óvo tekintet híján konklúzió nélkül, közös nevező hiányában félbeszakadna.

A következő vitaindítóban egy nemrég lezajlott vita kapcsán kívánom felhívni a figyelmet (1) a hazai filozófiai közbeszéd hanyatlására, illetve (2) ennek lehetséges okaira, továbbá (3) a diszkurzív közösség ezzel kapcsolatos feladatára. E feladatot igyekszem artikulálni, amennyiben e közösség tagjaként az említett problémát tematizálok.

DOI: 10.54310/Elpis.2021.2.8

1 *Prótagorasz* 334c–338e.

2 A közbjáték a kor szellemi elitjét vonultatja fel, hiszen a vitához hozzászól Kalliasz, Alkibiadész, Kritiasz, Prodikosz és Hippiasz is.

3 A jóindulat (*eunoia*) Prodikosz által hangsúlyozott kritériumát (337b) Plátón explicit módon említi a *Hetedik levél* 344b-ben.

Barátságatlan gesztusok

A recenzió vagy könyvkritika műfajának jól meghatározható szabályai vannak: a bíráló feladata bemutatni, hogy a vizsgált könyv hogyan épül fel, mit állít és ez mennyiben újszerű, milyen vizsgálati módszert alkalmaz és hogyan alkalmazza azt, mennyire sikeresen argumentál, mennyire világos és áttekinthető, kinek szól és így tovább. Recenziót főleg azért olvasunk, hogy el tudjuk dönteni, hogy a szinte végtelenül sok könyv közül melyeknek szenteljük véges időnket. Íratlan szabály, hogy a recenzió tárgya mindig a könyv, nem pedig annak a szerzője, nem a recenzens véleményére vagyunk kíváncsiak a szerző személye kapcsán. Dombrovski Áron „Az új imposztor” című recenziója Lovász Ádám *Az érzet deterritorializációja. A kiterjesztett észlelés filozófiája* című könyvéről már első pillantásra sem tesz eleget ennek az elvárásnak, amennyiben már a címben a szerzőt minősíti.⁴ A szöveg csupán fele foglalkozik a vizsgált könyvvel, a többi szakaszban a recenzens kapcsolódó metafizikai megfontolásait olvashatjuk. Mivel az írás e metafizikai része a vizsgált könyv elemzéséből levont konklúziót tartalmazza a kontinentális filozófia sztenderdjei kapcsán (nagyon távol kerülve egy recenzió feladatától), joggal feltételezhetjük, hogy valójában ez a gondolatmenet érdemi része és egy recenziónak maszkírozott valamiféle vitairattal van dolgunk. A recenzens tehát amellett, hogy megsérti a recenzió műfaját a személyeskedő címmel, az „intellektuális őszinteség” kritériumának sem tesz eleget a forma kapcsán.⁵

Az intellektuális őszinteség hiánya azonban egy másik területen is tetten érhető: a szöveg visszatérő eleme a recenzens azon kérdése vagy gyanúja, hogy a vizsgált könyv vajon álfilozófiának tekinthető-e. Ha jól számolom, ez a gyanú legalább négyszer megfogalmazódik (249–50, 258–60), lehangsúlyosabban a konklúzióban,⁶ ám a cím már az első pillanatban beigazolja ezt a gyanút, amennyiben a szerzőt imposztornak, azaz olyan személynek nevezi, aki másnak adja ki magát, mint ami valójában (feltehetőleg a nem filozófus filozófusnak).⁷ Nagyon nehéz a recenzens kérdésfeltevéseit a cím tükré-

4 Lásd Dombrovski 2019, illetve Lovász 2020, Dombrovski 2021. A vitázó felekre mint recenzens és szerző fogok utalni, a fenti cikkekre a szövegen belül zárójelben hivatkozom.

5 Az intellektuális őszinteség nem morális kategória: hiánya azt jelenti, hogy az író egy dolgot állít a saját tevékenységéről, de végül valami mást csinál.

6 260: „Nem állítom azt, hogy Lovász Ádám megítélésében ilyen jellegű hiba történt [filozófia-e, amit művel], ahogy azt sem, hogy *Az érzet deterritorializációja* álfilozófiai munka lenne. Azt azonban fontosnak tartom, hogy – különös tekintettel a kontinentális közösségre – felülvizsgálják a művet, az ugyanis mélyreható elemzés után is gyanúsnak tűnik.” Érdemes észrevenni, hogy a szerző „megítélése” és a könyv értékelése itt is valamiért keveredik.

7 Ez az imposztor politikailag korrekt meghatározása, ha azonban „csaló” értelemben vesszük, akkor olyan személyről van szó, aki szándékosan téveszt meg másokat haszonszerzés érdekében: „saját termékeiket hatékonyan tudják értékesíteni a tudomány piacán, hozzáfértést kapnak anyagi eszközökhöz, karrierlehetőségre és intellektuális tekintélyre tesznek szert”. (260) Az imposztor értelemszerűen ezzel másoknak kárt okoz.

ben komolyan venni, még az is felmerülhet az olvasóban, hogy a recenzens egyszerűen gúnyolódik, amikor egy megválaszolt kérdést feszeget.⁸ A cím és a szöveg tartalmának inkonzisztenciája mindenesetre zavarba ejtő egy olyan, az analitikus filozófia talaján álló írás esetében, mely a vizsgált könyvön folyton a logikai koherenciát kéri számon.

Van még egy terület, ahol az intellektuális őszinteség hiánya tetten érhető, ez az analitikus-kontinentális vita. A recenzens saját bevallása szerint kerülni kívánja, hogy „az analomig ismételt analitikus *versus* kontinentális filozófia harcába csapjon át a diskurzus” (255), és ha jól értem, ezt azzal igyekszik elérni, hogy kijelenti: nem magával a kontinentális filozófiával van problémája, annak létjogosultságát nem kérdőjelezi meg, hanem egy „atipikus” kontinentális művel. Ennek azonban az érvelés több olyan eleme is ellentmond, mely szervesen kapcsolódik ehhez a vitához. Először is az az argumentatív stílus, melyet a recenzens hiányol a könyv kapcsán (251, 255), a 2005-ös vitaindítóban az analitikus filozófia egyik fő sajátosságaként van megnevezve, sőt az Eszes–Tözsér szerzőpáros ebből vezeti le azt a szakadékot, mely az analitikus és kontinentális irányzatok között húzódik, az álfilozófia (*pseudo-philosophy*) vádját eredményezve.⁹ Másodszor az érvelés szerves részét alkotó Alan Sokal – akinek kifejezéseivel (ragasztó módszer, hóbortos logika) jellemzi a recenzens a szerzőt (257) – egy olyan könyve is szóba kerül, melyben kizárólag francia, kontinentális szerzőket azonosít impozitorokként (pl. Lacan, Latour, Deleuze).¹⁰ Harmadszor Tözsér János könyvének, *Az igazság pillanatainak* filozófiatipológiája merül fel egyfajta zsinórmértékként, ami egész egyszerűen abszurd. Hiszen tudjuk jól, hogy Tözsérnek döntő szerepe volt a hazai analitikus-kontinentális vita kirobantásában, ahol markánsan érvelt amellett, hogy kizárólag az analitikus filozófia foglalkozik „klasszikus” filozófiai problémákkal,¹¹ s ezt az álláspontját könyvében is megismételte.¹² Habár Tözsér szerint ebben a distinkcióban nincs értékítélet, egy helyen a kontinentális filozófiát egyetértőleg „antifilozófiának” nevezi.¹³ Éppen ezért abba a filozófiatipológiába, amit a recenzens kíván applikálni, aligha férhet bele a vizsgált könyv vagy bármilyen kontinentálisnak nevezett gondolkodás. Negyedszer a recenzens egy egészen kategorikus, a recenzio kereteit szétfeszítő, nem alátámasztott állítást tesz, mely csak a szembenállás keretein belül értelmezhető (259): a kontinentális filozófiában az alkalmazott módszer miatt nehezebb azonosítani az álfilozófiát (mint az analitikus filozófiában).¹⁴ A recen-

8 Ha a cím végén egy kérdőjel állna, ez a probléma könnyen megoldódna.

9 Eszes – Tözsér 2005, 66–68.

10 Sokal – Bricmont 2008.

11 Eszes – Tözsér 2005, 69. Ennek negatív megfogalmazása: Eszes – Tözsér 2010, 154.

12 Tözsér 2018, 64–65.

13 Tözsér 2018, 66. Sőt, a fejezet szintén Sokal-példákat hoz annak igazolása érdekében, hogy rámutasson a kontinentális filozófia *bullshit*el szembeni immunhiányára (67–68).

14 Ha a recenzens egy atipikus példa, a szerző könyve alapján következtet az *egész* kontinentális filozófia valamilyen tulajdonságára, akkor az aligha alátámasztott állítás. Az sem teljesen világos, hogy erre a hatalmas ugrásra itt miért van egyáltalán szükség. Megjegyzendő, hogy a kontinentális módszerek ilyen

zens itt a Tözsér-könyv vonatkozó szakaszát kívánja pontosítani a kontinentális filozófia immunhiánya kapcsán. Nem igazán értem tehát, hogy a recenzens miért nem vállalta, hogy elemzése az analitikus-kontinentális vita kontextusában helyezkedik el, már csak azért sem, mert releváns szempontokat is felvethetett volna.

Nem állítom, hogy a recenzens által tematizált problémamag, a diszkurzív közösség álfilozófiára adandó immunválaszának szükségessége nem legitim kérdés. Az ilyen immunválaszokként működő recenziókra igenis szükség van, azonban a fenti formai és tartalmi hibák, a feladaton való túllövés ellehetetleníti, hogy a szöveg ellássa azt a feladatot, amit elvállalt. Nem pusztán az *ad hominem* komponensre gondolok, hanem az olyan üres érvekre, ahol a recenzens valamilyen meg nem nevezett, de nagy tekintélyű tagokból álló közösség szószólójává válik,¹⁵ vagy a szerző „más”, nem lehivatkozott munkáira utal igazolásképp (257). Ezekkel a pártatlan olvasó egyszerűen nem tud mit kezdeni. Fontos még megemlíteni a recenzens azon nem alátámasztott, de folyton működő előfeltevését, hogy a könyv a kontinentális közösségen belül valamilyen „státuszra” tett szert (250),¹⁶ amit az itt prezentált érvek hatására, illetve a recenzens felszólítására illene felülvizsgálni, „a következmények ugyanis az egész szakmát érintik”. (260) Bár a recenzens jobbító szándékában nincs okom kételkedni, kételyeim vannak azzal kapcsolatban, hogy egy ilyen szöveg fényében e szándékot egy (kontinentális) kolléga őszintének tudna értékelni.¹⁷ Főleg azért, mert a recenzens által tematizált probléma, a filozófiai intézetekben dolgozó és erőforrásokat másoktól elvonó (kontinentális?)¹⁸ álszakértők veszélye egyrészt *mint nem filozófiai probléma nem egy filozófiai szövegbe való* (és akkor finoman fogalmaztam), másrészt mint megosztó felvetés egyáltalán nem a „szakma” egysége felé mutat. Még egyszer: nem a filozófia és az álfilozófia

---

kritikája egyáltalán nem újszerű, lásd Eszes – Tözsér 2005, 66 (a husserli fenomenológiai módszer mint valami ezoterikus tapasztalat).

15 256: „Emellett a környezetemben is hasonló reakciók születtek a könyvre, magasan kvalifikált, nemzetközileg elismert kollégák is küzdöttek Lovász szövegeinek értelmezésével – az pedig mégsem lehet, hogy a filozófusok ilyen jelentős többsége egyszerűen híján legyen a megfelelő értelmi képességeknek.” Ez az olvasóklub akár hízelgő is lehet a szerzőnek. Ugyanilyen üres *argumentum ad populum* a szerzőnél: „Nem ismerek olyan személyt, akinek örömteli élmény lett volna a Dombrowszki-féle recenzió olvasása.” (142) Nos, én igen, de ez valójában semmit se jelent.

16 A könyvről összesen egy recenziót találtam: Bartha 2018.

17 Természetesen nem érv, pusztá adalék, hogy azok a kontinentális kollégáim, akiket megkérdeztem a recenzióról, egyáltalán nem tudták a recenzens jobbító szándékát elhinni, a percepciójuk ellentétes volt. Ha innen nézzük, a szöveg kudarcot vallott, hiszen azokat, akiket megszólított, nem tudta elérni, a recenzió hatására nem értékelték át vagy újra a könyvet. Persze feltételezhetjük, hogy ez a felszólítás pusztán retorikai, és az írás valójában a saját, analitikus közösség valamilyen igényét próbálta kielégíteni.

18 Ha a recenzens elfogadja Tözsér azon állítását (Tözsér 2018, 69), hogy az analitikus filozófia szemben a kontinentálissal immunis a *bullshite* (mindenesetre megállapítása a kontinentális filozófia és az álfilozófia kapcsolatáról erre utal), akkor ezeket a kollégákat nem nehéz azonosítani. Mindenesetre érdemes megemlíteni, hogy az immunitás erős tézise mellett Tözsér semmilyen érvet, tényt vagy statisztikai adatot nem sorakoztat fel, csak kiragadott szövegheleket idéz – ez tehát saját sztenderdjei szerint sem bizonyított.

megkülönböztetésének igénye számomra az elfogadhatatlan, hanem bizonyos tudományfinanszírozási kérdések önkényes és személyeskedő filozófiai kontextualizálása.¹⁹ Összességében a recenziót elhibázott és épp ezért káros próbálkozásnak tartom mind a filozófia közbeszéd, mind az analitikus-kontinentális vita szempontjából.

A recenzió talán még egy pontban harapott a saját farkába: saját szándékával szemben azt eredményezte, hogy „A szerző válasza” és az abban kifejtett filozófiafelfogás, mely aligha felel meg analitikus sztenderdeknek, szakmai nyilvánosságot kaphatott. A válasz olvasása során hasonló zavart éreztem, mint a recenzió esetében, nem igazán tudtam eldönteni, hogy pontosan mivel is van dolgom, ugyanis az írás döntő hányada elszakad a vizsgált könyvtől és az *Ecce homo*hoz hasonlatos filozófiai autobiográfia vagy kiáltvány.²⁰ Ezekre a szakaszokra természetesen nem lehet reagálni, bár annyit meg kell jegyezni, hogy szakfolyóiratban eddig még ehhez hasonló jelenséggel sem találkoztam. Kimondott válaszadásról is nehéz beszélni, ugyanis a recenzióban felvetett aggályokra vagy egyáltalán nem érkezik válasz (például az operátorszeletelés vagy buborékoszlop-megközelítés módszertani problémái), vagy rövid, bemutató jellegű feleletet kapunk (például a stílus azért nem argumentatív, mert metaforikus-rizomatikus-asszociatív). A válasz tulajdonképpen azzal, hogy megszünteti a kapcsolódási pontokat (a felek nem egy nyelvet beszélnek) és a félreértéseket listázza, érvénytelennek állítja be a recenziót. Ez indokolja, hogy argumentáció helyett többnyire ismertetőket vagy vallomásokat olvasunk.

Ugyanakkor fontosnak tartom leszögezni, hogy a szerző azon törekvését, mely önmagát és művét igyekszik megvédeni a recenzió vitáival szemben, teljességgel legitimnek tartom. Abban is igazat kell adnom a szerzőnek – a fentiek fényében –, hogy a recenzió szövege helytelenül átmoralizált és célja a diszkreditálás. Önellentmondásos azonban, hogy a szerző válasza metafilozófiai részében maga is ugyanebbe a hibába esik, amikor a recenziót „önjelölt határvadásznak” nevezi. Ez a metafora szorosan összefügg a szerző programjával, mely a filozófia céljává a határok felszámolását tűzi ki (144),²¹ ám olyan aktuálpolitikai és ideológiai asszociációkat is megenged a recenzió személye kapcsán (a német eredeti a *Grenzügger*), hogy megint csak semmi keresnivalója nincsen ebben a szakmai kontextusban. Amennyiben a szerző számára a moralizálás és a diszkreditáció elfogadhatatlan, aligha az *ad hominem* visszavágás, illetve az intoleranciára épített ellen-narratíva a megfelelő reakció.

19 Amikor a recenzió arról ír, hogy az álszakértők erőforrásokat vonnak el másoktól, azt feltételezi, hogy amennyiben konszenzus alakulna ki a filozófia demarkációja kapcsán (ami szinte lehetetlen) az erőforrások kiosztását meghatározó (szakmai és nem szakmai) döntések követnék ezt a konszenzust. A tudományfinanszírozás ilyen idealisztikus felfogása kontrainuitív és erősen megkérdőjelezhető.

20 „Egészen komoly az a vélekedésem, hogy földünk árnyalatnyival kellemesebb hely lett *Az érzet deterritorializációja* című kötet megszületése által.” (142)

21 Néhány ilyen állítás: „Kerítésekkel nem megyünk semmire.” „A hibridek korszakában élünk, végérvényesen elmosódott a határ a természetes és mesterséges között.” „A határok fenntartásának téveszméjén alapuló nyugati kultúra fenntarthatatlan.” „Kirekesztés helyett áteresztésre van szükség.”

Érdemes kitérni arra is, ahogyan a szerző az analitikus *versus* nem-analitikus/kontinentális viszonyt kezeli egy nagyívű párhuzam felállításával: állítása szerint Dombrowszki Lovász-kritikája olyan mértékben párhuzamos Russell Bergson-kritikájával,²² hogy az előbbi tulajdonképpen semmilyen új elemet nem tartalmaz az utóbbihoz képest, lényegében ugyanarról a kirekesztő törekvésről van szó.²³ A párhuzam vélhetőleg azt a célt szolgálja, hogy érvénytelenítse a recenziót: amennyiben Russellről belátjuk, hogy kritikája hamis, rosszindulatú értelmezés kirekesztő szándékkal, ugyanezt kell gondolnunk a reinkarnációjáról is. Az igazság azonban az, hogy bár lehetnek intuíciónk az analitikus vádak hasonlósága kapcsán, a Russell–Bergson párhuzam – amellet, hogy összehasonlíthatatlanul magasabb liga – a recenzens azon állításainak igazságértékéről, melyek kívül esnek e párhuzamon, az égvilágon semmit sem mond. A benyomásom itt az, hogy a szerző konkrét válaszadás helyett az analitikus vádak uniformizálásával, egy retorikai trükkkel próbálja elhárítani az őt ért kritikákat. De a lényegi ellenvetésem mégis az, hogy igenis van szignifikáns különbség a két kritika között, amennyiben Russell egyáltalán nem bocsátkozik metafizológiai fejtegetésekbe és nem kiált se álfilozófíát, se álfilozófust. Habár a szerzőnek igaza van abban, hogy Russell Bergson világképét Shakespeare és Shelley ábrázolásaival említi egy szinten, sőt személyeskedő vagy gúnyos megjegyzéseket is tesz,²⁴ az egész szövegen végighúzódik az a gesztus, hogy Russell konzekvensen „Bergson filozófiájáról” beszél: ezt láthatjuk a címben és a dolgozat konklúziójában is.²⁵ Ennek megfelelően Russell hosszú oldalakon igyekszik Bergson állításait rekonstruálni, azokat érvekkel cáfolni, illetve más filozófusokkal (például Hérakleitosz, Berkeley vagy Hegel) összekapcsolni. Nem tartom kizártnak, hogy Russell nem tartotta Bergson munkáit filozófiának, de még véletlenül sem lépi át azt a vonalat, hogy ezt ki is mondja. Ebben vélhetőleg szerepet játszott személyes kapcsolatuk, illetve Bergson elismertsége, ami több meghívást is eredményezett számára a szigetország egyetemére.²⁶

A fentiek ellenére némiképp meglepő, hogy a szerző célja a Russell–Bergson párhuzammal nem az, hogy az analitikus-kontinentális vita kontextusába helyezze írását. Sőt, visszautasítja

22 Az 1912-ben a *The Monist* hasábjain megjelent „The Philosophy of Bergson” című kritikáról van szó.

23 „Russellnek az a normatív célja, hogy kizárja Bergsont a filozófia köréből.” (134)

24 Személyeskedés, amikor Russell Bergsont az átlagemberek képviselőjének (*representative of average men*) vagy lovastisztnak (*cavalry officer*) titulálja, vagy amikor így ír: „instinct is seen at its best in ants, bees, and Bergson”. Gúnyolódás az Oxo-reklám, illetve a Sandford és Merton gyerekkönyv emlegetése. Ezekből az elemekből arra következtethetünk, hogy a szöveg inkább a saját közönségének szólt. Lásd Russell 1912.

25 Vrahimis 2022, 363: „In other words, though Russell’s polemical rhetoric suggests that we should stop reading Bergson as a philosopher and simply see his work as literature, Russell does not appear to have followed his own advice.” Vrahimis arra is figyelmeztet, hogy Russell 1912-es írása után a 20-as, 30-as és 40-es években is foglalkozott a bergsonizmus kritikájával.

26 Személyes kapcsolatukhoz, illetve Bergson látogatásaihoz lásd Vrahimis 2022, 351–53. A cikk több érdekes adalékot is közöl: (i) a szöveget több személyes találkozó és kölcsönös szóbeli kritika előzte meg (Russell: „I don’t hate Bergson [...] when I met him I liked him.”); (ii) Russell kritikájának megszületésében döntő szerepe volt Bergson elismertségének; (iii) Russell bizonyos szellemeskedő megjegyzéseit utólag szégyellte.

a recenzens bipoláris osztályozását analitikus és kontinentális (nem-analitikus) filozófiáról: állítása szerint gondolkodása értelemszerűen nem analitikus, de nem is kontinentális, azaz létezik olyan filozófia, mely egyik csoportba se sorolható (137). Természetesen a szerző klasszifikációját nem kívánom vitatni, hiszen önmaga besorolása kapcsán ő az első számú autoritás. Két dologra azonban fel kívánom hívni a figyelmet. Az első Fehér M. István azon hermeneutikai olvasata, mely szerint az analitikus-kontinentális felosztás eredete a szigetlakók értetlen (és erősen interpretatív) pillantása a kontinens felé.²⁷ Ebben az értelemben pedig a kontinentális lényegében azt jelenti, hogy nem-analitikus, tehát ez a gyűjtőfogalom minden olyan gondolkodást magába olvaszt, mely nem felel meg az analitikus kritériumoknak. A recenzens tehát nem „logikai hibát” ejt, hanem egyszerűen analitikus módon tekint a világra. A szerző ezzel ellentétben – és ez a második pont – egyáltalán nem tisztázza, hogy mely vonalak mentén lehet beszélni nem-analitikus és kontinentális filozófia differenciájáról. Az olvasó zavarát csak fokozza, amikor munkáját egy klasszikus kontinentális filozófushoz köti és a „deleuze-iánus filozófia egy példájának” nevezi (136). Persze a szerző gondolhatja, hogy Deleuze és Guattari „nem helyezhetőek el a tisztán analitikus/kontinentális különbségtétel mentén” (138), csak sajnos nem tudjuk meg, hogy pontosan miért.

Az álfilozófia vádjával szembeni védekezés egy érdekes túlzásba sodorja a szerzőt, amikor így ír (136): „*a priori* képtelenség beszélni antifilozófiai, a filozofikus vagy álfilozofikus filozófiáról”. Bár a recenzens nem „álfilozofikus filozófiáról”, hanem konkrétan álfilozófiáról beszélt, vajon úgy értendő ez a gondolat, hogy álfilozófia *per se* nem létezik? Ha igen, és a szerző határfelszámoló programja szerint tényleg nem választható szét filozófia és álfilozófia, azaz nem adható meg világosan, mi alapján tudjuk eldönteni szövegekről, hogy filozófiával van dolgunk vagy sem, akkor a recenzensnek – de bárkinek, aki szerint ilyen kritériumok léteznek – ez a típusú gondolkodás a fentiek értelmében a maga határnélküliségében szükségképp nem-filozófia.²⁸ Innen nézve Bergson költőként való olvasása sem lehet probléma, hiszen ilyen kritériumok nélkül a filozófia és a költészet közötti határvonal is elmosódik. Hasonló elemi ellentmondást látok a szerző programjában: ha olyan toleráns filozófiát akarunk művelni, mely a határok felszámolására, illetve a határvadászok detektálására törekszik, akkor határvadász-vadászként intoleránsak vagyunk minden határban gondolkodóval szemben. Ez nem nagyobb szofizma, mint az, hogy *a priori* nincs álfilozofikus filozófia.

Utoljára a szerző talán leggyengébb érvét hagytam. A szerző azzal igyekszik a recenzens forrásokat elvonó álszakértőivel szemben védekezni, hogy kijelenti: valójában „elferünk egymás mellett” (136). Azon túl, hogy a recenzens viszontválasza szerint ez sajnos nincs így (259), pontosan milyen *filozófiai* összefüggés van a filozófiai álláshelyek vagy ösztöndíjlehetőségek száma és filozófia demarkációjának kérdése között? Nyilvánvalóan semmilyen: filozófiai vagy metafizológiai kérdéseket az igazság iránti elköteleződésünk

27 Fehér 2019, 145–47.

28 Ez tehát alátámasztja, hogy a recenzens miért olvashatta a könyvet álfilozófiaként.

miatt teszünk fel, nem pedig a szakmai tér szűkössége láttán. Utóbbi nyilvánvalóan nyomasztó, de ahogy a Mekis–Sutyák szerzőpáros megjegyezte: az, hogy az analitikus és kontinentális kollégák mit gondolnak egymásról, nem filozófiatörténeti probléma.²⁹

A recenzens viszontválasza („Barátságos gesztusok...”) kapcsán csupán két megjegyzésre szorítkoznék, ugyanis a szöveg igen távol sodródott az eredetileg tárgyalt könyvtől vagy valamilyen értelmezhető filozófiai problémától. Először örömmel olvastam, hogy a recenzens felismerte azt a hibát, amit a címválasztással követett el (256), de ezt rögtön zárójelezte azzal, hogy a személyeskedést a saját oldalán nem ismerte el (262). Másodsor zavarba ejtőnek találtam azt a komment szekcióba illő szakaszt, ahol a recenzens egyfajta *background check*et végez és azt taglalja, hogy a szerző milyen mennyiségben és milyen minőségű fórumokon publikál (260–61) – csak remélni tudom, hogy a hazai filozófia közbeszéd nem ezen a színvonalon fog folyni.³⁰ Bár a felek egyetérteni látszanak abban, hogy manapság elsődleges az olvasók kiszolgálása („köztudott, hogy egy »hatásvadász« címmel sokkal több embert lehet elérni” – 256; „[h]a tetszik, ha nem, a filozófia manapság legfőképpen a botrányokon keresztül képes bejutni a hírekbe” – 144), bízom benne, hogy e fórum közönsége válogatosabb annál a filozófiai bulvárnál, mely a figyelemfelkeltést a tartalmi kérdések elé helyezi.

Analitikus kontra kontinentális filozófia – még egyszer

A fenti vitával rengeteg problémám van. A legszembetűnőbb az a reflektálatlan személyeskedés, ami az *ad hominem* argumentumokat csak a másik oldalon észleli és ítéli el – ez az a hozzáállás, ami a bevezetőben említett minimumnak, a kölcsönös jóindulat kritériumának nem tesz eleget,³¹ és eltereli a figyelmet az érdemi problémákról. Ezt tetézik a különböző inkonzisztenciák, ellentmondások, formai tisztázatlanságok, illetve érvelési hibák (például *argumentum ad populum*). De talán a legkritikusabb pont az „unalomig ismételt” analitikus-kontinentális vita, amit igen ügyetlenül újítanak ki: a recenzens teljesen kritikátlanul próbál analitikus sztenderdeket applikálni egy általa kontinentálisnak titulált műre, míg a szerző vitatja ezt a dichotómiát, de egyáltalán nem magyarázza el, hogy milyen elvek alapján. Véleményem szerint épp

29 Mekis – Sutyák 2013, 116. Természetesen bele lehet bocsátkozni tudományozsociológiai fejtegetésekbe azzal kapcsolatban, hogy az erőforrások szűkössége hogyan vezet bizonyos szakmai kérdések felvetéséhez, de ebben igen dominánsak a személyes faktorok. De hogy *ad absurdum* fokozzam ezt a problémát: ha az erőforrások viszonylagos bőségét feltételezzük, akkor ez igazolhatja a filozófia demarkációjának szükségtelességét?

30 Hasonlóan zavarba ejtő a szerző írása végén található *name dropping*, ahol támogatóit listázza.

31 Azt hiszem, nem volna nehéz a vitázó felek egyetértését ehhez megnyerni, hiszen ugyanannak az elfogadhatatlanságáról beszélnek, csak máshogyan megfogalmazva: míg a szerző a kirekesztő moralizálást, addig a recenzens a káros határvadász narratívát utasítja vissza. Ugyanakkor mindketten egyetértenek abban, hogy létezik valamilyen szakmai egység, melynek részei.

ezek a hozzászólások igazolják, hogy vannak tárgyalandó pontok ezen a területen, itt főleg kettőre kívánok koncentrálni: (1) a hazai filozófiai közbeszéd hanyatlására, ami az eredeti, kétezres évek közepén lezajlott vita tükrében válik még nyilvánvalóbbá, illetve (2) egy típushibára, mely látszólag élénkítő hatású, de valójában előrevetíti azt a parttalanságot, amit az imposzorvitában is tapasztalhattunk.

A hazai analitikus-kontinentális vita komplex jelenségéből két, némiképp ellentétes komponenst kívánok kiemelni: az egyik az álfilozófia / valódi filozófia problémaköre és az ebből keletkező feszültség, a másik valamilyen közös filozófiai és kommunikációs alap keresésének igénye. A vitaindítóban az álfilozófia vádja marginális, illetve nem explicit módon hangzik el, a szerzőpáros a két tábor közötti áthidalhatatlan szakadék bemutatása érdekében idéz a vonatkozó szócikkből azzal a kiegészítéssel, hogy ezzel számos analitikus filozófus egyetért.³² A szöveg alapján nem teljesen világos, hogy a máskor oly kategorikusan fogalmazó szerzőpáros ebbe a csoportba tartozik-e, az azonban biztos, hogy Schwendtner öngerjesztő módon így értette.³³ A válasz ennek megfelelően megfordítja a vádat: az analitikus filozófia egyfajta reflektálatlan, lebutított rejtvényfejtő problémamegoldás, ami szemben áll a „valódi” vagy „teljes” filozófiával. A viszontválasz ennek hatására végül kategorikus, amikor azt állítja, hogy az analitikus filozófia által képviselt „kritikai racionalitásnak” nincs alternatívája.³⁴ Ullmann más stratégiát választ, amikor nem kíván belemenni a vagdalkozásba, illetve a két irányzat párbeszédét, közelíthetőségét, esetleges összeolvadását vizionálja. Egy hibát azonban elkövet, amit a szerzőpáros határozottan elutasít: olyan állítást tesz a filozófiáról, mely kizárólagosan a fenomenológiára igaz és kizárja abból az analitikus filozófiát (tehát bizonyos értelemben megint csak valamilyen „valódi” filozófiát körvonalaz).³⁵ Hasonló ellenkezést vált ki

32 Eszes – Tözsér 2005, 68. Van olyan értelmezés (Varga 2019, 189), mely szerint a tanulmány harmadik pontja („az analitikus filozófia az *egyetlen* olyan kortárs filozófiai mozgalom, amely a klasszikus filozófiai problémákkal abban az értelemben foglalkozik, hogy megoldást igyekszik találni rájuk”) eleve elvitatja a rivális tradíciók filozófia voltát. Az idézet azonban háromféleképpen is érthető: a nem-analitikus irányzatok (i) klasszikus filozófiai problémákkal foglalkoznak, csak nem kívánják őket megoldani, (ii) filozófiai problémákkal foglalkoznak, csak az nem a klasszikus problémák megoldási kísérlete, (iii) egyáltalán nem filozófiai problémákkal foglalkoznak. Varga szerint az állítás (iii) értelmében olvasandó, de a szöveg, illetve a könyv (Tözsér 2018, 64: a kontinentális filozófia mint leágazás) inkább (ii) értelmét erősíti.

33 Schwendtner 2006, 2: „Ha e markáns helyzetjelentés igaz lenne, akkor bizony itt lenne az ideje, hogy a nem analitikus filozófia képviselői elhordják az irhájukat és ahelyett, hogy sürgő-forgó, valódi munkát végző kollégáikat bosszantanák és a helyet foglalják, valami képességeikhez inkább illő foglalkozás után néznének.” Továbbá (10): „Ha ugyanis valaki nyilvánosan azt állítja, hogy kollégáinak jól meghatározható csoportja nem filozófus – pontosabban a szerzőpáros ezt egyetértően idézi, de a szövegük legalább annyit feltétlenül »üzen«, hogy jó okunk van ezt feltételezni –, akkor *ennek evidens módon szakmapolitikai értelme van: akik nem filozófusok, azok nem tartoznak a filozófusok közé.*” (Kiemelés az eredetiben.) E sorok közel kerülnek a recenzens gondolataihoz, de fontos hangsúlyozni, hogy ilyesmit a szerzőpáros nem állít.

34 Eszes – Tözsér 2007, 98.

35 Ullmann 2006, 248: „Mi a természetes beállítódás? A hétköznapi józan ész, de különösen a tudomány meggyőződéseinek reflektálatlan elfogadása. És mi a fordulat? Annak belátása, hogy a filozófia nem is lehet más, mint a hétköznapi és tudományos józan ész igazságainak a feladása.” A válasz pedig (Eszes – Tözsér

a szerzőpárosból a két irányzat potenciális fúziójának elképzelése, melyben a kreatív munka a kontinentális, míg a mechanikus az analitikus kollégáknak jut.³⁶

A párbeszéd értelmetlenségébe fulladását szerencsére megpróbálták korrigálni, a feszültségoldás dokumentuma *A perlekedő rokonok?* című kötet, melyben több olyan tanulmány is olvasható, ami a két hagyomány egy-egy szegmensét próbálja meg egymás mellé helyezni vagy összegezgetni arra utalva, hogy ez a megközelítés gyümölcsöző lehet.³⁷ Milyen tanulságokat szűrhetünk le ebből? Úgy tűnik, hogy a vita nehezen nélkülözhető része az állfilozófia / valódi filozófia problémaköre, azaz a másik kizárása a saját sztenderdek szerint meghatározott filozófia köréből. Bár a vitaindító e része nem tűnik különösebben hangsúlyosnak, olyan „háborút kirobbantó” hatása van, hogy még a békítő szándékú hozzászólást is el tudja téríteni, érvénytelenítve ezzel az egész párbeszéd értelmességét. Épp ezért nem lehet meglepő, hogy az imposztorvita is követi ezt a csapásirányt, azonban három fontos differenciával: (i) az állfilozófia vádja nem egy mellékes megjegyzés bemutató jelleggel, hanem centrális téma; (ii) a vád nem pusztán teoretikus, hanem a vitapartner személyét célozza meg; (iii) nem történik valós erőfeszítés a korrekcióra, valamilyen közös alap megtalálására,³⁸ alapvető komponens a másikkal szembeni értetlenség. Sajnos van még egy elem, ami az írott szövegeken keresztül nem érzékelhető: a 2007 telén lezajlott *személyes* vita a felek között, illetve a termet csordultig megtöltő érdeklődők egyáltalán nem azt a benyomást keltették, hogy „nem férünk el egymás mellett”, sőt.³⁹ Az imposztorvita tehát a korábbi polémia legrosszabb komponenseit erősíti fel, ezért eredményezi a filozófiai közbeszéd hanyatlását.

A Tözsér-féle demarkációs projektnek volt egy érdekes mellékvágánya, amit nehéz az analitikus-kontinentális vitától függetlenül szemlélni. Itt a *Budapesti Könyvszemle* hasábjain megjelent „Álomvilág” című könyvkritikára gondolok, amely egyfajta ana-

2010, 151): „Ha Ullmann komolyan gondolja azt, hogy »a filozófia *nem is lehet más*, mint a hétköznapi és a tudományos józan ész igazságainak *feladása*« [...] , akkor úgy gondoljuk, értelmetlen bármiféle párbeszéd.”

36 Ezt a következő durva megjegyzéssel utasítják vissza (Eszes – Tözsér 2010, 154): „Többségük inkább – legalábbis a szemünkben – egy-egy »nagy« kontinentális filozófus nagysága előtt leboruló, annak szövegeit elemző, a valódi filozófiai problémákat messze elkerülő alak.”

37 Lásd a Bács et al. 2011 kötetben Kelemen, Molnár, Ullmann és Tözsér tanulmányait. Érdemes innen kiemelni a legutóbbit, ugyanis a husserli redukció és az analitikus elmefilozófia összekapcsolását láthatjuk, amiben a fenomenológiának – megfordítva Ullmann munkamegosztását – egyfajta nyersanyagszállító szerep jut (Tözsér 2011, 60–61; egy hasonló modell: Sutyák 2010). Ez jelentős előrelépés a vitaindítóhoz képest, ahol a husserli módszer egyfajta ezoterikus tapasztalat (Eszes – Tözsér 2005, 66).

38 Dombrovski 2019, 258: „Azt jelentené mindez, hogy a kontinentális filozófiai munkák nem ítélték meg olyan sztenderdek alapján, mint az analitikus filozófusok írásai? Ebben az általános kérdésben nem kívánok állást foglalni...” A válasz nyilvánvalóan nem, és az igazi feladat itt kezdődik, lásd például Ullmann 2011, 70: „nem csak az a kérdés, hogy vajon kárt szenved-e az egyik fél, hanem inkább az, hogy lehet-e egyáltalán olyan kereteket találni, amelyek mindkét fél elfogad.”

39 A vitára 2007. február 23-án került sor az Eötvös Collegium dísztermében Schwendtner Tibor, Tözsér János és Ullmann Tamás részvételével (Eszes Boldizsár megbetegedett), a moderátor Faragó-Szabó István volt.

litikus „így írtok ti”.⁴⁰ A recenzió főleg a vitaindítóban lefektetett analitikus sztenderdeket alkalmazza az álom egzisztenciálfilozófiájára (ami az álom fenomenológiájából és hermeneutikájából áll össze), majd döbbenten állapítja meg, hogy semmi analitikus filozófiára vagy stílusra emlékeztetőt nem talál: nyoma sincs a kortárs analitikus filozófusok álomról folyó diskurzusának, a kortárs pszichológia, a kognitív és természettudomány eredményeinek;⁴¹ a legfontosabb állítások nélkülözik az érvelést vagy indoklást, a könyvnek nincs tudományos eredménye; annak ellenére, hogy bizonyos felhasznált szerzők állításait (például Freud) már rég megcáfolták, nem igyekeznek ezeket igazolni. Az ítélet tömör: „Így ugyanis nem szokás vagy legalábbis nem szabad tudományos művet írni.”⁴² Bár a szerzőpáros számos legitím észrevételt tesz klasszikus filozófusok értelmezése vagy fordítása, illetve a könyv filozófiai korszakolása kapcsán, az olvasóban mégis ott motoszkál a kérdés: miért kéne a szerzőnek úgy könyvet írnia, ahogyan azt a recenzensek elvárják, főleg akkor, ha tudományról és filozófiáról máshogyan gondolkodik? Hogyan tudna a szerző olyan sztenderdeknek megfelelni, melyeknek sem ő, sem az „iskolája” nem akart soha megfelelni? Nyilvánvalóan sehogyan, s épp ezért a kritika e része valójában nem tűnik érdeminek, ugyanis számtalan könyvről tudna a szerzőpáros teljesen hasonló recenziót írni – ezek a (fenomenológiai, hermeneutikai, egzisztenciálfilozófiai stb.) munkák *ab ovo* nem felelhetnek meg e sztenderdeknek.⁴³ Épp ezért *tűnik* a kritika e része „ideológiaiának”: a vizsgált könyv tulajdonképpen csak egy eszköz, amelyen a recenzensek *be tudják mutatni* az analitikus sztenderdek és azok szelektív működését. Így jutunk el az „így írtok ti” példájából az „így írunk mi” normájához. Az imposztorvita kezdő akkordját egészen hasonló „bemutató” recenzióknak tartom, amennyiben ugyanezt a típushibát követi el:⁴⁴ bár lehetne tényleges közölnivalója a könyvről, az analitikus sztenderdek

40 A recenzió Heller Ágnes *Az álom filozófiája* című könyvével foglalkozik. Habár a szerzőpáros visszautasítja Szummer Csaba vádját, mely szerint a kritika ideologikus természetű (Szummer 2012, 95), nehéz azt máshogyan olvasni. Erre utal a szöveg záró szakasza, ami Heller heideggerianizmusát a következőképp utasítja el (Eszes – Tözsér 2012, 23; saját kiemelés): „Persze lehet azt gondolni, hogy az *analitikus stílusban* folytatott filozofálás olyannyira földhözragadt, hogy »nem érhet fel korunk igazán mély problémáihoz«. Ám épp Heller Ágnes könyve az intő példa arra, hogy a kognitív tudományok és a rájuk támaszkodó kortárs filozófiai diskurzus figyelmen kívül hagyásának megvannak a maga veszélyei: még a leginvenziózusabb elemzés is egy filozófiai álomvilágról beszámoló narratívába torkolllhat.”

41 Az analitikus filozófia érzékenysége a természettudományokra a vitaindító egyik fontos tézise (Eszes – Tözsér 2005, 66), az erre adható jellemző kontinentális reakciót a 35. lábjegyzet tartalmazza.

42 Eszes – Tözsér 2012, 17. (Kiemelés az eredetiben.)

43 Ugyanezt rója fel Ullmann Márton recenziója kapcsán (Ullmann 2021, 243; Márton 2021): „Ezt követően számonkéri rajtam mindazt az analitikus filozófiai irodalmat, amit valóban nem használtam fel, mert nem azokról a problémákról szolt a könyv, amelyekre ezek a könyvek és cikkek vonatkoznak, viszont egyáltalán nem értékeli és nem is tárgyalja mindazt, amiről a könyv valójában szolt. Vitánk lehetne az analitikus-kontinentális vita egy újabb terméketlen példája, de ezt most igyekszem elkerülni.”

44 Bár az „Álomvilág” cím nem kíméletes, mondanom sem kell, hogy a hasonlóság természetesen nem terjed ki a személyeskedésre. Annyiban viszont jelentős a hasonlóság, hogy a recenzens az Eszes–Tözsér

túlhangsúlyozásával, illetve a kontinentális filozófia elnagyolt bírálatával inkább egy sebezhető, ideológiai mezőbe helyezte szövegét. Ezek a kritikák kétségtelenül izgalmas olvasmányok, de lényegüket tekintve (gondolok itt a filozófiai stílusok különbségére) csak a már megdermedt, kész frontokkal szembesítenek bennünket.⁴⁵

Vajon ez azt jelenti, hogy az egyik tábor képviselői sem írhatnak legitim recenziókat a másik tábor munkáiról? Korántsem.⁴⁶ Egyrészt nyilvánvalóan léteznek olyan sztenderdek, melyek függetlenek a táboroktól. A recenzens számos olyan észrevételt tesz a szerző könyve kapcsán, mely ide sorolható: például a bevezető fogalmazzon meg valamilyen világos tézist, a konklúzió valóban kínáljon konklúziót, a fejezetek valamilyen logika mentén rendeződjenek el, a vállalt módszer ellenőrizhető legyen, az idézett gondolkodók nézetei pontosan jelenjenek meg és különüljenek el a szerző állításaitól stb. Másrészt a jóindulat elvétől vezérelten erőfeszítéseket lehet tenni a másik nyelvjátékának valamilyen fokú megértésére, nyilvánvalóan ez a nehezebb és időigényesebb feladat. Maga a recenzens is elismeri, hogy analitikus elköteleződése miatt ezen a területen képzetlen (256), de azt nem fogadja el, hogy az olvasás során *teljes* homályban maradjon. Ezzel kapcsolatban csak annyit kérdeznék, hogy egy formális logikában járatlan olvasótól is elvárható, hogy valamennyire megértse a logikai szimbólumokat vagy hasznosabb volna egy logikatankönyvet adni a kezébe. Természetesen érthető, ha valaki nem tud erre vállalkozni (véltetően ezért születik olyan kevés recenzió a túlfoldalról), de megint csak nem tűnik legitim eljárásnak, ha egy recenzens bevallottan semmilyen erőfeszítést nem tesz a másik nyelvjátékának megértésére, miközben értelmetlenségre panaszkodik. Ugyanakkor a kölcsönösség jegyében jogos elvárás az olvasó/recenzens részéről is, hogy a szerző ne állítson szándékosan akadályokat a megértés útjába, vagy prezentáljon bizonyos keretrendszert, ami által megérthető.⁴⁷ Ez nyilvánvalóan kényes pont, hiszen sok kontinentális szerzőt éppen itt ér kritika, és az érthetőség kritériuma kapcsán aligha lehet konszenzusra jutni. Minimálkritériumként mindenesetre kitzúzható, hogyha egy szerző világosan deklarálja, hogy szándékosan homályos vagy akadályokat állít a racionális rekonstrukció útjába, akkor az említett olvasói jóindulatra nem érdemes.⁴⁸

---

vitaindító mindhárom pontját alkalmazza (nyelvfilozófiai és argumentatív kritérium, klasszikus problémák megoldása), sőt a kontinentális módszerek homályosságának tézisést is osztja.

45 Hasonló recenziót persze a kontinentális oldalon is találhatunk: például amikor Tözsér könyvét Russell vadját megismételve *Bildungsromanként* olvassák (Varga 2019, 193).

46 Például Bernáth 2013.

47 Lásd Ullmann 2011, 70: „Ha nem abból indulunk ki, hogy a szembenálló fél leve hamis nézeteket vall, és leve nem érti a mi álláspontunkat, ugyanakkor nem is lépünk ki egyoldalúan a vitából, akkor szinte kényszerítő erővel merül fel a követelmény, hogy 1) megpróbáljuk megérteni a másik fél álláspontját, és 2) megpróbáljuk a sajátunkat érthetővé tenni az ő számára.”

48 Előbbire példa Foucault, aki saját elmondása szerint azért írt homályosan, hogy a francia közönség mely filozófusként komolyan tudja venni, utóbbira pedig Derrida, aki tulajdonképpen ellehetetlenítette a dekonstrukció definícióját, lásd Orbán 1994, 45.

Záró gondolatok

Az előszóban felvetett jóindulat elve természetesen nem azt jelenti, hogy rossz könyvekről nem születhetnek kritikus recenziók. Ahogy többször is hangsúlyoztam, a problémát abban látom, ha egy szöveg nem áll meg a jogos, argumentálható észrevételeknél, hanem átcsúszik egy olyan ideológiai térbe, ami szükségképp parttalan vitához és esetlegesen személyeskedéshez vezet. Reményeim szerint meggyőzően érveltem amellett, hogy semleges nézőpontból az ilyen bemutatató jellegű recenziók redundánsak: csak azt tudják közölni a filozófiai irányzatok feszültségéről, amit eleve magukkal hoztak („hogyan ne viselkedjünk egy vitában”). Továbbá bízom benne, hogy azok az érvelési, logikai és formai hibák, melyeket igyekeztem kimutatni, konszenzuálisak és alátámasztják azt a diagnózist, melyet a filozófiai közbeszéd esetleges irányáról fogalmaztam meg („milyen közös szabályok mentén vitázzunk”).

Visszatérve a bevezető történetéhez: miután Szókratész és Prótagorasz vitája hosszasan feszegette az erény taníthatóságának kérdését, a dialógus ironikus véget ér, ugyanis kiderül, hogy valójában egyikük sincs tisztában az erény mivoltával. Némiképp hasonló tapasztalatunk van az analitikus-kontinentális vita kapcsán is: a felek igen erős állításokat tudnak megfogalmazni egymással szemben, de amikor az irányzatokat volna szükséges definiálni vagy bizonyos döntő karakterisztikumokat megadni, komoly kétségek merülnek fel ezek tarthatósága kapcsán. A „kontinentális filozófia” mint ellenfogalom konstruáltsága azonnal nyilvánvalóvá válik, ha megnézzük, hányféle különböző mozgalmat próbálnak beletuszkolni. Ha pedig a kontinentális kritikákat vizsgáljuk meg az analitikus filozófiával szemben, azt látjuk, hogy szinte lehetetlen olyan tartható filozófiai állítást tenni, ami az analitikus filozófián belül fellelhető sokszínűség próbáját kiállná. Ugyanakkor az sem meglepő, hogy az analitikus filozófia egységét még belülről is kikezdték – miért pont ezzel kapcsolatban ne volna disszenzus?⁴⁹ Hacsak nem az a célunk tehát, hogy a kritikátlanul alkalmazott ellenfogalom bírálatával a saját kontúrjainkat fenntartsuk, érdemes e gyenge lábakon álló konstrukciókhoz (tehát az analitikus és kontinentális filozófia fogalmaihoz) a jóindulat elvével közelíteni – hiszen ahhoz is rengeteg jóindulat és türelem szükséges, hogy ezen ideológiai konstrukciókkal egyáltalán foglalkozzunk.⁵⁰

---

49 Lásd Preston 2007.

50 Köszönettel tartozom mindazoknak, akik a kéziratot véleményezték, különösen a régi és a mostani vita résztvevőinek.

Bibliográfia

- Bartha Ádám. 2018. „A kutya, amelyik nem ugatott.” *Helikon Irodalom- és Kultúratudományi Szemle* 64/4: 537–544.
- Bács Gábor et al., szerk. 2011. *Perlekedő rokonok? Analitikus filozófia és fenomenológia*. Budapest: L'Harmattan.
- Bernáth László. 2013. „Az újdonság tervrajzai.” *Magyar Filozófiai Szemle* 57/2: 187–191.
- Dombrovski Áron. 2019. „Az új imposztor.” *Magyar Filozófiai Szemle* 63/3: 249–260.
- Dombrovski Áron. 2021. „Barátságos gesztusok: viszontválasz Lovász Ádámnak.” *Magyar Filozófiai Szemle* 65/3: 255–263.
- Eszes Boldizsár – Tözsér János. 2005. „Mi az analitikus filozófia?” *Kellék* 15/1–2: 45–71.
- Eszes Boldizsár – Tözsér János. 2007. „Mi és mi *nem* az analitikus filozófia?” *Magyar Filozófiai Szemle* 51/1–2: 75–107.
- Eszes Boldizsár – Tözsér János. 2010. „Analitikus filozófia és fenomenológia.” *Magyar Filozófiai Szemle* 54/2: 133–156.
- Eszes Boldizsár – Tözsér János. 2012. „Álomvilág.” *BUKSZ* 11/1: 17–23.
- Fehér M. István. 2019. „Az analitikus és a kontinentális filozófia közötti megkülönböztetés mítosza.” *Magyar Filozófiai Szemle* 63/2: 143–157.
- Lovász Ádám. 2020. „A szerző válasza.” *Magyar Filozófiai Szemle* 64/2: 132–146.
- Márton Miklós. 2021. „Nyelvi idealizmus.” *Magyar Filozófiai Szemle* 65/3: 197–222.
- Mekis Péter – Sutyák Tibor. 2013. „Egyértértés és egyértelműség.” *Magyar Filozófiai Szemle* 57/2: 114–127.
- Orbán Jolán. 1994. *Derrida írás-fordulata*. Pécs: Jelenkor.
- Platón. 2007. *Prótagorasz*. Ford. Bárány István. Budapest: Atlantisz.
- Preston, Aaron. 2007. *Analytic Philosophy: The History of an Illusion*. London – New York: Continuum.
- Russell, Bertrand. 1912. „The Philosophy of Bergson.” *The Monist* 22/3: 321–347. <https://doi.org/10.5840/monist191222324>.
- Schwendtner Tibor. 2006. „Analitikus versus kontinentális filozófia.” *Magyar Filozófiai Szemle* 50/1–2: 1–15.
- Sokal, Alan – Jean Bricmont. 2008. *Intellektuális imposztorok. Posztmodern értelmiségek visszaélése a tudománnyal*. Ford. Kutrovácz Gábor. Budapest: Typotex.
- Sutyák Tibor. 2010. „A test–test probléma.” *Magyar Filozófiai Szemle* 54/2: 10–31.
- Szummer Csaba. 2012. „Rémálom.” *BUKSZ* 11/2: 93–95.
- Tözsér János. 2011. „Hogyan kapcsolódhat az elme fenomenológiájához az elme metafizikájá?” In *Perlekedő rokonok? Analitikus filozófia és fenomenológia*, szerk. Bács Gábor et al., 55–68. Budapest: L'Harmattan.
- Tözsér János. 2018. *Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Budapest: Kalligram.

- Ullmann Tamás. 2006. „Analitikus és kontinentális filozófia.” *Magyar Filozófiai Szemle* 50/3–4: 227–251.
- Ullmann Tamás. 2011. „Tudatosság, intencionalitás és jelentés.” In *Perlekedő rokonok? Analitikus filozófia és fenomenológia*, szerk. Bács Gábor et al., 69–82. Budapest: L'Harmattan.
- Ullmann Tamás. 2021. „A nyelv mint filozófiai probléma. Válasz kritikusaimnak.” *Magyar Filozófiai Szemle* 65/3: 242–254.
- Varga Péter András. 2019. „Mi a filozófia (és mi nem az)?” *Magyar Filozófiai Szemle* 63/2: 189–199.
- Vrahimis, Andreas. 2022. „Russell Reads Bergson.” In *The Bergsonian Mind*, szerk. Mark Sinclair – Yaron Wolf, 350–366. London – New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429020735>.